

DE KEERSOPPER

NR 59 september 2020

VEELZIJDIG EN KLEURRIJK

Corona maakt meer kapot dan je lief is... Het had het jaar van de grote middeleeuwse kunstenaar Jan van Eyck moeten worden. Ook de liefhebbers in Bergeijk hadden de oren gespist, want niemand minder dan dr. Lucas van Dijck, geboren Eindhovenenaar (83), historicus en mediëvist had zij intimi toevertrouwd dat hij bewijzen zou aandragen dat Jan van Eyck niet in Maaseik maar in Bergeijk het levenslicht had gezien. Waarmee Bergeijk een klapper van jawelste zou maken. Helaas, tot op dit moment deed Van Dijck er het zwijgen toe. Voor onze redacteur Martien Veekens aanleiding een *round-up* van de stand van zaken te maken. Dat hij daarbij ruimschoots gebruik maakt van zijn favoriete tak van sport, de heraldiek, laat zich raden. Zo komt 'de Keersopper' 59 aan een even interessante als kleurrijke opening.

Bergeijk heeft zijn haarteuten, Riethoven zijn textielteuten, Luyksgestel zijn koperteuten en Westerhoven... zijn metselteuten. Laatstgenoemden passen misschien niet naadloos in het rijtje, maar zij genieten op hun thuisbasis wel de eer die hun toekomt. Terwijl Bergeijk zijn beroemdste inwoners nog steeds stiefmoederlijk behandelt – onverlaten hebben nu zelfs de titel *Teutenhuis* uit hun boeken geschrap – hebben die van Westerhoven als sinds 1988 de beschikking over een monumentaal ereteken. Ad Tilborghs doet uit de doeken waarom, waaraan en in hoeverre ze dit hebben verdiend.

Hoe blij kan een mens zijn met een meer dan twee eeuwen stokoude eikenhouten balk? Prima stookhout, zal menigeen denken. Maar niet de heemkundige; die sleept hem naar zijn hol, verheugt zich over zijn eerbiedwaardige afkomst en leeftijd, doet er een strik om en bergt hem op in zijn schatkamer. Wat een geluk! U leest erover in het artikel ‘Balken met kerkhistorie’ van Johan Biemans.

Over kerkhistorie gesproken, Theo Antonis heeft twee artikelen gewijd aan de bouw van de aan Sint Petrus’ Banden gewijde kerk op ’t Loo. Het eerste publiceren wij in deze editie. Dat het bestaan van een bouwpastoor niet over rozen ging, laat zich raden. Maar dat ook het bakken van de nodige stenen onder zijn ‘pastorale’ verantwoordelijkheid viel, mag ons verbazen. Wat een hels karwei was dat. Theo Antonis weet er alles van en laat ons meegenieten.

En tenslotte: het in ‘de Keersopper’ 58 opgenomen relaas van Ad Tilborghs ‘Oom Frans’ heeft de gramschap gewekt van Johan Biemans. Hij signaleert dat de auteur de oorlogsschade aan zijn eigen huis in strijd met de feiten heeft opgeschaald, en dat hij ‘overal trossen zilverpapier’ uit de hemel zag vallen op een tijdstip dat dat niet het geval kan zijn geweest. Graag geven wij Johan de gelegenheid een en ander recht te zetten, met de aantekening dat een beeldend sfeerverhaal, ook als niet alle details kloppen, een publicatie waard kan zijn.

Zoals altijd wenst onze redactie u weer veel leesplezier.

Cas van Houtert (eindredacteur)

WAS JAN VAN EYCK MOGELIJK EEN BERGEIJKENAAR ?

Als de voortekenen ons niet hadden bedrogen, dan was 2020 ‘het jaar van Jan van Eyck’ geworden, de grootste en beroemdste schilder uit de 15e eeuw. Met een grandioze tentoonstelling in het ‘Museum voor Schone Kunsten’ te Gent – met als veelbelovende titel ‘Een optische revolutie’- waarop een ‘herboren’, tot in de puntjes in zijn oorspronkelijke vorm uit 1432 teruggebracht *Lam Gods* werd gepresenteerd.

Ook de Van Eyck-liefhebbers in Bergeijk hielden de oren gespitt. Binnen de Heemkundekring deed namelijk het gerucht de ronde, dat niet alleen heemkundekringlid Johan Biemans, maar ook niemand minder dan dr. Lucas van Dijck (* Eindhoven 1937) zijn bewijs zou onthullen dat de grote Jan van Eyck niet in Maaseik maar in Bergeijk geboren is. Hetgeen voor de stad Bergeijk een enorme promotie zou hebben betekend.

Helaas, het heeft allemaal niet zo mogen zijn. Het angstaanjagende coronavirus was ook in dit opzicht een fatale spelbreker. De kapitale expositie in Gent ging uit als een nachtkaaers. Verlenging naar betere tijden was in verband met contracten en hoge verzekeringskosten niet mogelijk. Lucas van Dijck (in 's-Hertogenbosch en vooral in Frankrijk verblijvend) hulde zich, na zijn mededeling op 17 januari 2020 aan ondergetekende: *“Het artikel over de Van Eycken is vrij groot en zal wellicht in drie talen tegelijk verschijnen als aparte publicatie.”*, verder in stilzwijgen.

In afwachting van hetgeen ons mogelijk nog te wachten staat, zetten we enkele zaken met betrekking tot de afkomst van Jan van Eyck op een rijtje.

Er is geen enkel wettig en overtuigend bewijs voor de bewering dat Jan van Eyck in Maaseik zou zijn geboren en/of hebben gewoond.

Pas vanaf 1559, meer dan een eeuw nadat hij in 1441 te Brugge was overleden, wordt Maaseik als mogelijke geboorteplaats genoemd. Verder dient vooraf nog te worden vermeld, dat er voor Van Eyck ook nog twee andere namen de ronde deden, namelijk Jan van der Moelen (een alias gerelateerd aan Arendonk) en Ian den Maelre (bijnaam voor de bekende schilder). En dan is er nog de vraag welk Eyck tot zijn achternaam heeft geleid.

Dat *Van Eyck* naar een geboorte- of woonplaats met de naam Eyck verwijst, is vrij algemeen aanvaard. Maar, zoals wij weten, bestonden er in die tijd twee plaatsen die *Eyck* heetten.

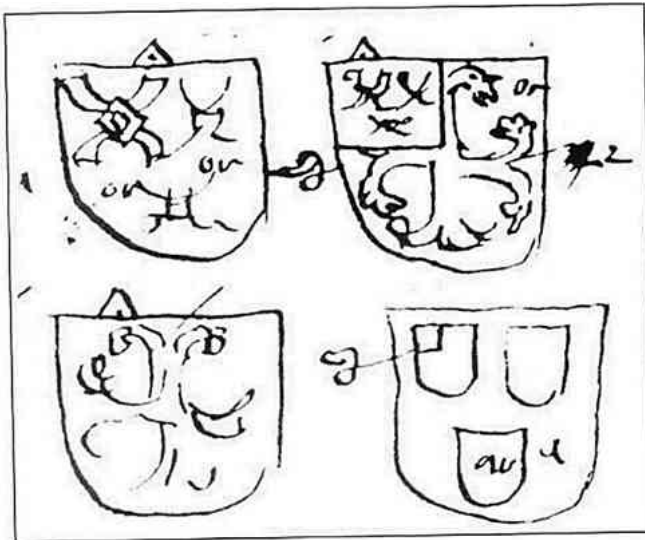

Beide kwamen later onder het beheer van het prinsbisdom Luik terecht, mede waardoor er een administratieve verwarring ontstond.

Om onderscheid te maken werd het aan de Maas gelegen (in 1440 nog aangeduid met) *Eycke* tot *Maaseik* en zijn in de Kempen gelegen naamgenoot (in 1444 nog steeds *Eyck*) gepromoveerd tot *Bergeijk*.

Met het *Eyck* van Jan van Eyck gelegen aan de Maas kan dus evengoed het *Eyck* in de Kempen bedoeld zijn. In Maaseik blijft men er echter stellig van overtuigd, dat de geboorte van Jan van Eyck echt in ca 1390 te Maaseik moet hebben plaatsgevonden.

In de tweede helft van de vorige eeuw voegde ook Arendonk zich toe aan de rij van potentiële geboorteplaatsen van de grote Jan van Eyck. Daar zou men gestoten zijn op een aantal officiële aktes uit de vijftiende eeuw waarin de namen van de molenaarsfamilie Van Eyck staan opgetekend, onder wie die van de schilder Jan Van Eyck, onder de aliasnaam Van der Moelen. Verderop in dit artikel komen we daar nog even op terug.

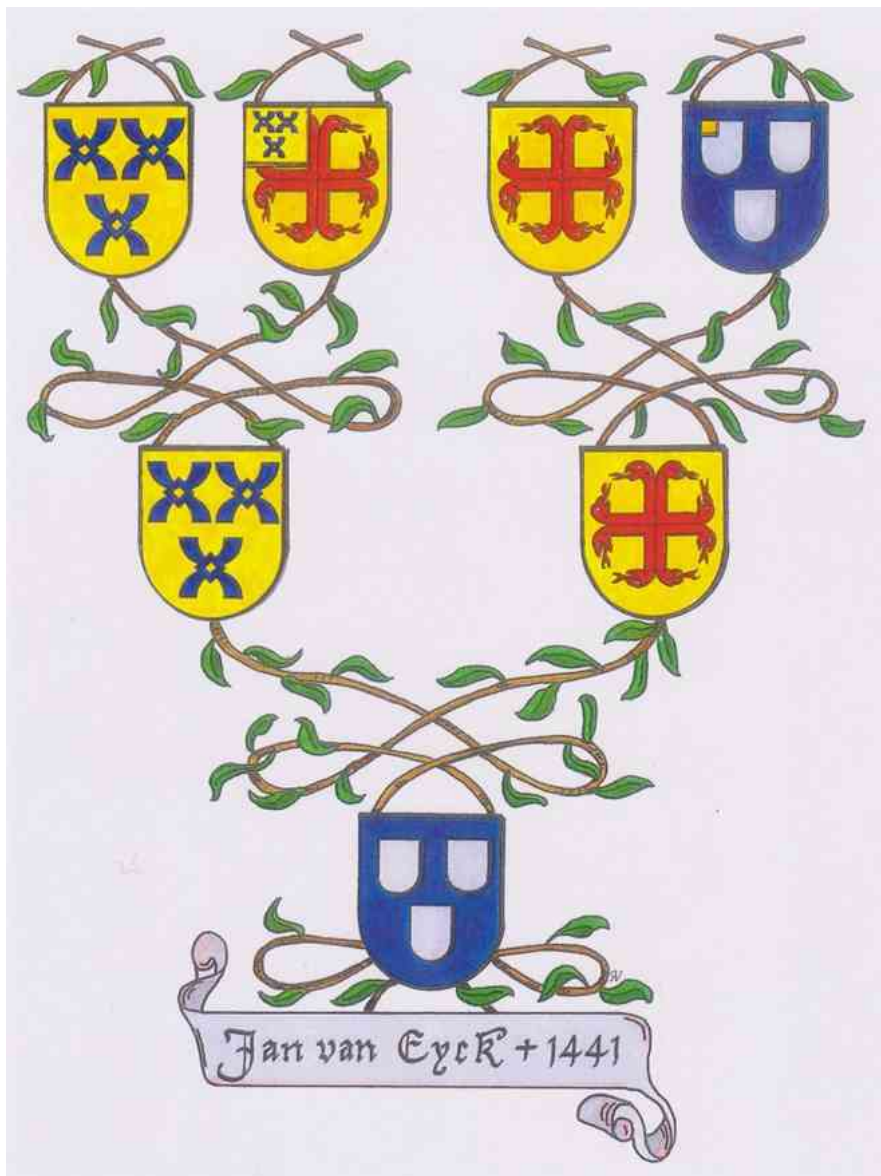
Kwartierstaat Van Jan van Eyck
Brussel, Kon. Bib., s. G 1655, f° 62v° (detail)

Door mijn speciale belangstelling voor heraldiek stuitte ik begin januari 2020 op een gegeven dat weleens voor ons Bergeijk van extra betekenis kon zijn.

Elisabeth Dhanens (kunsthistoricus en Van Eyck-specialiste) herontdekte in 1977 de kwartierstaat van zijn familie in het Handschrift G 1655,

Fonds Goethals folio LXII verso, in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Mijn bevriende heraldicus René Vroomen uit Echt hertekende de daarin weergegeven blazoenering voor het tijdschrift 'De Maaseikenaar'.

De kwartierstaat was tot de Franse Revolutie te zien op een epitaaf bij de grafzerk van Jan van Eyck in de voormalige St.-Donaaskerk te Brugge. Aan vaderszijde een schild in goud met drie blauwe molenijzers, een wapen gelijk aan dat van de familie Van der Moelen, heel goed mogelijk de oudere familienaam voordat de onderscheidende herkomstnaam Van Eyck uit het graafschap Taxandria werd aangenomen. Een wapen met drie molenijzers is voornamelijk Brabants. Mogelijk was deze familie Van der Moelen / Van Eyck afkomstig uit de toenmalige tweeheerlijkheid Bergeijk (waartoe Lucas van Dijck denkt een bewijs te hebben gevonden) en vestigde men zich in Arendonk.

Van Stakenborg. Henricus van Stakenborg was in 1354 prior van de Priorij Postel.

De Abdij Postel voert eveneens het wapen met drie molenijzers (maar dan in andere kleuren) en is mogelijk gerelateerd aan dat van de familie Stakenborg, die vele goederen aan de Priorij heeft geschonken.

Het is verwarrend dat hetzelfde wapen ook door diverse andere families wordt gevoerd, waaronder de familie

In de 15^e eeuw kende de Priorij Postel liefst vijf priors uit de adellijke familie Van Eyck. Zij voerden als wapen: In zilver, drie zwarte verkorte palen uitgaande van de bovenrand. Mijn voorzichtige conclusie steunend op de heraldiek: Deze familie uit Kempenland (o.a. uit Blaarthem) was meer dan waarschijnlijk **niet** (zoals o.a. Johan Biemans denkt) verwant aan de Vader van de Vlaamse Primitieven, Jan van Eyck.

Aan moederszijde is sprake van Limburgse afkomst, getypeerd door een schild met in goud een rood slangenkoppenkruis (cfr. wapen Sittard). Er zijn goede redenen om aan te nemen, dat familie van Jan van Eyck van moederszijde uit/in Maaseik of omgeving afkomstig of woonachtig was. Het vierde blazoen (de probant) is ambachtelijk en refereert aannemelijk aan het Sint-Lucas- of schildersgilde.

Blijft de opmerkelijke claim van de Arendonkse Heemkring “Als ice can”, die Arendonk als de geboorteplaats van Jan van Eyck wenst te zien. Een van de bewijzen zou te vinden zijn op het middenpaneel van ‘Het Lam Gods’ waarop de eerste links geknielde profeet een boek open in de handen heeft met de tekst: **ISTE ERAT ELECTUS ALIOS ELIGI NEC LICET TESTIS DEEST ET EIS ESTO TESTIS EST IGITUR JAN VAN DER MOELNERE EX ARENDONCA CIVITATE...**

Dit eigenhandig geschrift van Jan van Eyck vermeldt de aliasnaam ‘Van der Moelen’, die aan het molenaarsbedrijf zou zijn ontleend en te Arendonk in de schepenakten voorkomt.

testis...	getuige...
Deest et eis esto	God is mijn getuige
testis est igitur	daarvan getuig ik
jan van der moelrner	Jan van der Moelenaar (Moelrner)
ex arendonca civite	uit de vrijheid (stad) Arendonk.

Terugkerend naar de kansen van Bergeijk om vroeg of laat de beroemde Jan van Eyck als zijn meest beroemde zoon bij te mogen schrijven.

Hetgeen binnen Arendonk werd beweerd is, ondanks de leesbaar geachte tekst, nog met teveel vraagtekens omgeven. Overigens alle waardering voor het uitvoerige onderzoek dat door de Arendonkse historicus Jan Goris (* Arendonk 1890) in de '60-er en '70-er jaren werd verricht.

Met gebruikmaking van de heraldiek hoop ik te hebben kunnen aantonen dat de door Ignatius Theodorus Welvaarts (* Schijndel 1840) genoemde priors Van Eyck uit Postel in ieder geval géén familieverwanten waren van

Jan van Eyck.

Ligt de oplossing van het raadsel misschien dan toch in handen van de binnen de archiefwereld bekende historicus/mediëvist/publicist dr. Lucas van Dijck (*hiernaast op een door mij op 27 oktober 2019 genomen foto te Lommel-Kolonie*), die denkt een mogelijke relatie te hebben gevonden met de oudste bewoners van niets minder dan ons Kasteel van Bergeijk?

Martien Veekens

METSELTEUTEN

Aan belangstelling voor Teuten van allerlei slag en kleur heeft het in de Keersopper nooit ontbroken. In 2007 (nummer 6) besteedden we al aandacht aan textielteuten uit Riethoven. In dat artikel werd ook gesignaleerd dat Bergeijk de bakermat is geweest voor een groot aantal haarteuten. Dat Luyksgestel zich mag beroemen op koperteuten. En dat Riethoven zich op de borst kan slaan, omdat het veel textielteuten heeft voortgebracht.

En Westerhoven? Hier kwam men jaren geleden op het idee de geschiedenis van het dorp te verrijken met het eervolle bestaan van de *metselteuten*. Bedoeld werden de Westerhovense metselaars, die vooral in de negentiende eeuw hun dorp verlieten om ver van huis hun ambacht uit te oefenen. Buitengaanders zo gezegd. Het moeten goede vaklui zijn geweest die toen in de Randstad met open armen werden ontvangen. Ze konden daar aan de slag bij de bouw van grootse, veelal gecompliceerde bouwwerken.

Zo werd er vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw veel gebouwd in Amsterdam, zoals de brouwerij van Heineken, het

Rijksmuseum en het Centraal Station. Overigens: er werkten ginds ook metselaars uit andere Kempische gemeenten die qua vakbekwaamheid niet voor de hun collega's uit Westerhoven onderdeden. Hoewel er nog geen enkele plausibele reden is gevonden om deze seizoenarbeiders als 'teuten' te bestempelen, heeft men in Westerhoven in 1988 toch maar een

voorschot op de wellicht nog te verwachten erkenning genomen. Dat jaar werd de *Metselteur* als een typisch dorpsymbool in een monumentaal beeld gevat. Het kreeg een plaatsje op het Mgr. Biermansplein. In 1996 werd het sculptuur *Mouw op de Driepoot* toegevoegd. De mouw is een speciebak die door de metselaar op de schouder werd genomen en zo de ladder werd opgesjouwd.

Portlandcement

Het verhaal gaat dat ook Bergeijkse metselaars in de negentiende eeuw in het voorjaar naar Waalre gingen waar collega's uit de regio zich verzamelden om via Vught en Den Bosch naar Holland te reizen. Dit strookt ook met de bouwtechniek van die tijd waarin gemetseld werd met kalkmortel dat een veel langere tijd nodig had om te drogen, met als gevolg dat de winter een ongeschikt seizoen was om te metselen.

In begin van de negentiende eeuw werd het portlandcement in het Verenigd Koninkrijk uitgevonden. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd deze cementsoort ook in Nederland toegepast. Portlandcement droogde veel sneller dan kalkmortel, waardoor er ook over een langere periode in het jaar mee kon worden gemetseld.

De tocht naar Holland kostte in die tijd een voetreis van ongeveer tien dagen. Later, toen het spoor klaar was, ging het sneller. Het begrip 'Holland' stond in Brabant voor Amsterdam en omgeving.

Metselaars

De metselaar (als seizoenwerker) hield zich waarschijnlijk ook minder bezig met ambtelijke plichtplegingen zoals het zich laten inschrijven in bevolkingsregisters. Het is ook mogelijk dat een ‘werkgever’ voor het onderkomen zorgde, of dat een van de leden van de groep een locatie huurde en zich daarvoor diende in te schrijven. In het bevolkingsregister van Bergeijk zijn tot 1900 ca 53 inwoners geregistreerd met het beroep metselaar. Hiervan waren er 36 geboren vóór en 17 ná 1850.

Kijkend in het bevolkingsregister van Amsterdam, zien we dat er tussen 1874 en 1893 in deze stad uit Bergeijk en omgeving (inclusief Valkenswaard) ongeveer honderd personen werden ingeschreven. Met uiteenlopende beroepen. Vooral het aantal dienstboden valt op. Uit onze streek tellen we ook nogal wat lieden die als beroep metselaar opgaven.

Slechts één van de metselaars is geboren in Westerhoven. Dat is Francis Schrijvers, geboren op 17 september 1850. Hij is een zoon van Hendrik Schrijvers, 29 jaar, en van Adriana Hoeks, 34 jaar. Deze Francis trouwt op 10 februari 1882 in Haarlem met Maartje Vendel, geboortig van Beverwijk. In Haarlem krijgen zij drie zonen: Hendrik (1882), Adrianus (1884) en Francis (1886). Dit gezin wordt in februari 1881 in het bevolkingsregister opgenomen. De vader is metselaar. In december 1886 wordt het gezin weer uitgeschreven.

Wil dit zeggen dat het aantal Westerhovenaren dat in Amsterdam gemetseld heeft verwaarloosbaar klein is? En dat eigenlijk de Westerhovense *metselteur* beter naar het rijk der fabelen kan worden verwezen? Gelukkig zijn er ook nog de patientenregisters van Amsterdamse ziekenhuizen, toen nog gasthuizen genoemd. In deze registers komen we ook een paar geboren Westerhovenaren tegen. Van één Westerhovense jongen kan worden bewezen dat hij niet alleen in Amsterdam heeft gewóónd maar dat hij daar ook daadwerkelijk de metseltroffel heeft gehanteerd. Het is de bijna twintigjarige Michiel Adriaans die op 29 september 1884 werd opgenomen in het Amsterdamse Binnen Gasthuis. Om precies te zijn: hij kwam op de afdeling Verband terecht, zaal D, kribbe (bed) 1. Hij werd genoteerd als Rooms Katholiek,

geboren op 9 augustus 1864 te Westerhoven, metselaar van beroep en ongehuwd. Zoon van Peter Adriaans en Huberdina Nijssen. Hij woonde tijdelijk in de Kapelsteeg nr. 14 te Amsterdam. Tien dagen werd hij verzorgd. De reden van zijn opname werd genoteerd: *Door het vallen van een steiger aan het nieuwe centraal station heeft hij een hoofdwonde bekomen.* Het Centraal Station van Amsterdam werd gebouwd tussen 1881 en 1889. Op 15 oktober 1889 werd het gebouw onder enorme publieke belangstelling geopend.

Nie mauwe

Onder supervisie van de Dorpsraad Westerhoven is het een prijzenswaardig gebruik geworden om jaarlijks een of meer dorpsgenoten die zich bijzonder verdienstelijk maken voor de gemeenschap eens goed in het zonnetje te zetten. Als tastbare herinnering wordt dan ook de dorpsonderscheiding uitgereikt. Dat is een replicabeeldje van de *Mouw op driepoot*. Bij het verhaal eromheen kunnen vraagtekens worden gezet. Maar zeker niet bij hen die met dit ereteken worden begunstigd.

Ad Tilborghs

BALKEN MET KERKHISTORISCHE BETEKENIS

Op 25 mei ontving ik bericht van Frits van der Heijden waarin hij verwees naar een mailtje van Hans Verdonk. Frits schrijft: “Daarin vertelde Hans dat de palen van de Bergeijkse watermolen in het Eicha Museum c.q. Teutenhuis zouden worden tentoongesteld. Hij vroeg of ik de eiken balk van 1792 daar ook in wilde hebben. Ik moest daarvoor maar contact opnemen met jou als ik daar belangstelling voor had. Direct daarop kwam het coronavirus met alle gevolgen van dien. Omdat de heropening van het Teutenhuis niet doorging, heb ik het maar laten rusten. Intussen heb ik vorige week mijn huis te koop gezet en een ander gekocht. Ik zal moeten gaan ruimen en heb dan geen plaats meer voor de balk. De balk met het jaartal 1792 komt zo goed als zeker uit de pastorie die bij de schuurkerk op 't Loo hoorde. In de bijlage heb ik het stuk, dat ik daarover heb geschreven in ‘de Keersopper’, nummer 31, bijgevoegd. Ik ben benieuwd naar jouw reactie.”

De afmetingen van het bewaarde deel van de balk zijn 110 x 22 x 18 cm.

Meteen belde ik Frits en maakten we een afspraak. Op vrijdag 29 mei bezorgde Frits de balk op mijn adres, tijdelijke bewaarplaats in afwachting tot het museum weer open ging.

In ‘de Keersopper’ van december 2013 vertelde Frits over de vermoedelijke herkomst van de balk en hoe deze in zijn familie terecht kwam. Op pagina 9 van zijn artikel zien we ook een foto waarop de balk in verticale richting is afgebeeld, nog blootgesteld aan weer en wind. Het op de balk ingehakte jaartal 1792 heeft sinds 2013 aan leesbaarheid

zeker nog wat ingeleverd. Daarom heb ik dat even provisorisch opgelost met een dun laagje wit zand, zodat u het verschil kunt zien.

Geschiedenis

Als bijlage van zijn mailtje ontving ik van Frits een samenvatting van zijn publicatie van 2013. Zijn eerste zin luidt: *Op 't Middelste Loo werd in 1792 een schuurkerk gebouwd op de plaats van het Mariakapelletje, waar nu [2013] het tympaan [van 't Stoom] wordt geplaatst.*

Deze schuurkerk werd echter twee jaar eerder gebouwd, al in 1790, onder het herderschap van pastoor-deken Deelen. Thomas Aug. Deelen was hier pastoor van 1779-1812. Meester Panken schrijft: *“Nog in de herfst dezes jaars is deze kerk, in den trant eener gewone schuurkerk gebouwd. Zij was eene der laatst daar gestelde onder de kleingeestige en hatelijke plakaten der Staten, die in 1795 opgeheven zijn. Deze schuurkerk was 24 meter lang, 13 meter breed. Zij had aan weerszijden vijf houten pilaren, welke 3 ½ meter van de muren verwijderd stonden. De ingang bevond zich ten westen in den frontgevel die niet gansch tot in den nok van 't dak was opgetrokken, hetwelk met stroo gedekt was. Hierop plaatste men omstreeks 1813 tijdens het herderschap van den Eerw. Heer Coppens een torentje met klokje, hetwelk, volgens verhaal, boven het in 1838 afgebroken huis, zuidwaarts het raadhuis, namelijk het groote, merkwaardige huis, waar ter vervanging de pastorie der Protestanten is gebouwd”. [Bedoeld is Beukenhof jb].*

1792

Nu volgde een periode van twee jaar met hooglopende ruzie over de plaats waar de pastorie moest komen, op 't Loo of op 't Hof. Het zoveelste verzoek van 't Hof werd op 24 juli 1792 ten gunste van 't Loo afgewezen. In het voorjaar van 1792 werd een bestek met 38 artikelen gemaakt en werd de pastorie in het openbaar aanbesteed. De aannemer Pieter Willems [grootvader van meester Panken] vroeg op 11 april 1792 toestemming aan de pastoor, *op wiens autoriteit dat werk aangevangen en voltooid moest worden*, en liet zijn werkvolk met de bouw beginnen. De pastoor antwoordde "*op de mijne*", schrijft Panken¹. We mogen er nu wel zeker van zijn dat het fragment van de balk anno 1792 bij de ingang van deze pastorie als een trofee voor 't Loo opvallend zichtbaar was.

Frits noemt in zijn artikel van 2013 nog een andere balk die ook toevallig op het terrein van zijn familie aan het einde van de Kleine Broekstraat terecht kwam. Dat was een balk met uitvoerig opschrift, afkomstig van de in 1805 gesloopte schuurkerk op 't Hof. Deze stond ongeveer op de plaats van het tegenwoordige Modehuis Franken. Hierbij een foto van deze historische balk, die ik in 1991 aantrof in een boerderij van de familie Jansen in Reusel.

De verkorte Latijnse tekst luidt voluit:

R[everende] D[omine] W. MOLLEN . PASSTOOR

R[everende] D[omine] I.F.VANDERHAEGEN VICE . PASSTOOR

A° 1749

---

¹ P.N. Panken, *Geschiedenis van Bergeijk ms*), uitgave Vriendenkring Eicha, p. 593/594.

Hoewel de parochianen van Bergeijk de oude Hofkerk in 1798 terug kregen, werd de schuurkerk op 't Hof vanwege de onzekere toestand pas in 1805 afgebroken. Ze werd in de Broekstraat *'ter oostzijde aan den weg die van dáár door de akkers in den molenweg uitloopt en juist aan de scheiding der parochie van Hof en Loo'* als schuur bij een boerderij weer opgebouwd. Er ontbrak echter één gebint en de sacristie. Die schuur bleef daar staan tot 1877. Vervolgens werd *'één der beste balken, ongeveer 8 meters lang, verkocht voor 80 gulden. Aan eenen landbouwer in Reusel ging een groot deel, ook den balk waarin het inschrift 1749, die het gekochte weder aan een gebouw aldaar heeft vertimmerd'*, zo noteerde Panken.

À propos, de in 1749 gebouwde schuurkerk was een nieuwe kerk. Zij verving de vorige, die dat jaar op deze plaats was afgebrand. Wilhelmus Mollen was hier pastoor van 1724-1779.

Wat een toeval dat beide balken met tastbare kerkgeschiedenis op het erf van de familie Van der Heijden zijn samengekomen. Wonderen zijn de wereld nog niet uit!

Johan Biemans

=====

Foto balk door Frits van der Heijden in 'de Keersopper' nr. 31, december 2013

DE BOUW VAN EEN ‘NIEUWE’ KERK OP ’T LOO

In het jaar 1846 werd de parochie Bergeyk opgedeeld in de parochie ’t Hof en de parochie ’t Loo. Onder de parochie ’t Loo vielen de gehuchten het Voorste, Achterste en Middelste Loo, de Aa, de Lage Berkt, de Weebosch en de Witrijt. De grens van de parochies werd als volgt omschreven:

“De grens of tussen linie neemt haar begin aan den noordenkant bij de gemeente Eersel tussen de zoogenaamde Putten en de Riet, gaat met eene zuidwaardsche hoekachtige lijn tot aan de molen; van daar loopt zij door eenen weg regt naar de Straat, vanwaar het Voorste Loo zich van de Broekstraat scheidt. Deze dwars doorsnijdende neemt zij de rigting door weilanden tot aan het riviertje de Aa, het welk zij volgt tot aan den Bredaschen Dijk, welke zij houdt tot aan Lommel. Alles wat van het noorderpunt afgerekend zich aan de linkerzijde van den linie bevindt, hoort aan de parochie ’t Hof, wat aan de rechterzijde gelegen is die van het Loo.”

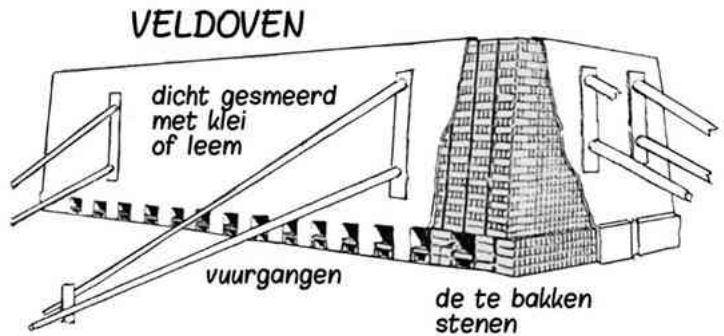
De parochie van ’t Loo werd net als die van ’t Hof toegewijd aan H. Petrus' Banden. Als pastoor werd Joannes van den Tillaart benoemd, die voorheen kapelaan van Helvoirt was. Aanvankelijk gingen de parochianen ter kerke in de schuilkerk die in 1790 gebouwd was op de huidige driehoek van het Mariakapelletje en de Bernardus timpaan. Een van de eerste zaken waarvoor pastoor van den Tillaart zich inzette, was de bouw van ‘eene nieuwe zeer schone kerk’ die de schuurkerk moest vervangen.

Als eerste activiteit met betrekking tot de nieuwe kerk vermeldt de ‘Memoriale van de parochie’ de aankoop van een stuk grond in 1855. *“Het stuk land voor de kerkgebouw is zijnde drie loopensen, heeft gekost met ongelden en beschrijven 570,75, zegge vijfhonderd vijftig 75 cents.”*

In 1861 schrijft de pastoor over deze aankoop nog: *“Wij hebben in de zes jaren nog goede intrest van de vruchten getrokken.”*

De werkzaamheden voor de nieuwe kerk begonnen in 1860. De pastoor beschrijft dan als volgt het maken van de stenen: *“In 1860 is men begonnen den 2 juni met leem te steken en zijn in dat jaar 27 monden stenen gestookt á 12000 per mond. De 18 monden in mei of juli gestookt waren gedeeltelijk mislukt. De 9 andere in oktober waren veel beter uitgevallen. In 1861 zijn 14 monden gestookt en allen zeer goed uitgevallen zijnde onder toezicht en bevelen gestookt door Petrus Smets, veldwagter der gemeente maar zeer braaf en zeer bekwaam in alle vakken.”*

Uit deze beschrijving blijkt dat men gebruik maakte van een veldoven om de stenen voor de kerk te bakken. Zo'n veldoven was tot de Eerste Wereldoorlog in gebruik. Hij werd

dan neergezet dichtbij in de plaats waar de stenen nodig waren. Zo kon men besparen op de transportkosten. Het bakken ging als volgt: Eerst werden de stenen gevormd in steenvormen. Deze groene of rauwe stenen werden door zon en wind gedroogd. Na een droogtijd van drie tot vijf weken werden ze uit de vorm gehaald. Vervolgens werden ze opgestapeld, waarbij in het midden van de stapel een soort gang werd vrijgelaten. De ruimten tussen de opgestapelde stenen werden met brandbaar materiaal opgevuld: houtskool, turf of steenkool. Bij het gebruik van hout of turf moest er tijdens het stoken voortdurend worden bijgevuld. Rijshout of elzenhout genoot de voorkeur. Soms koos men er voor de steenkool slechts om de drie lagen te gebruiken. De gang in het midden werd opgevuld met grotere brokken vette steenkool. Tussen de stenen werd gruis gestrooid van

magere steenkool. De-stapel-werd dichtgesmeerd met klei (toegeplekt) en voorzien van enkele regelbare rook- en trekaten, de zogenaamde 'monden'. Enige tijd na het aansteken werden de openingen van de monden verkleind. Boven op de deklaag van de oven bevonden zich kleine schoorsteentjes om de trek te bevorderen.

De bakduur was minstens vier tot zes weken.

De buitenste lagen waren vaak onbruikbaar. Na het bakken werd de oven afgebroken (gepeld).

Het is niet duidelijk waar de oven op 't Loo precies heeft gestaan. Hij stond niet dichtbij de in

aanbouw zijnde kerk, maar op enige afstand. In het dagboek van P.N. Panken lezen we op zondag 1 juni 1862: *“Eene menigte karren waren bezig met stenen aan te brengen, zoals op de meeste zon en feestdagen geschiedt, hetgeen niet alleen door de parochianen, maar zelfs uit vele omliggende gemeenten gratis, den godsdienst ter eere, plaats vindt.”*

We gaan verder met het relaas van de pastoor.

“In 1861 zijn in november de fundamenten gelegd onder toezicht van den heer Weber, architect der nieuwe kerk, met steun van Joannes Theeuws, Joannes Leenders en Michiel Jansen als hoofd metselaar, die in 1862 den gehelen bouw voltrokken hebbende en zoo voltrokken dat hun werk van ieder mag gezien worden.

In 1862 is Adrianus van Nunen als opzichter aangesteld van het gehele werk en heeft zijne plichten in alles na wensch vervuld en door hem kwam

de kerk reeds in augustus onder kap. Hij bleef werkzaam tot 1863 tot december.

In 1862 zijn nog 16 monden gestookt allen best uitgevallen zijnde dankzij Petrus Smets deskundigheid.

In 1863 is het plafond gemaakt door Theodorus van Nunen en zijne medehelpers als ook zijn de banken gemaakt van de kerk als ook de waterlossing over de weg tussen Erasmus Schoone en Joannes Manders. Deze waterlossing heeft veel geld gekost en is geheel op kosten der kerk gemaakt onder beloften van de twee voornoemden, om die waterlossing nooit te belemmeren of te staken.”

Begin oktober 1863 vinden in de nieuwe kerk de eerste vieringen plaats. Op maandag 19 september 1864 komt Mgr. Johannes Philibertus Deppen (hulpbisschop van Mgr. J. Zwijsen en titulair bisschop van Samos) naar 't Loo om de kerk te consacreren. Het moet op dit moment nog een sobere kerk zijn geweest gezien de vele werkzaamheden die in de volgende jaren nodig waren om de kerk aan te kleden. Zo wordt in de 'Memoriale' vermeld: *“In 1865 is de kerk bezet en is het nieuwe grote altaar te Eindhoven vervaardigd (kosten 700 gulden).*

In 1873 is het zangkoor gemaakt van best rijpe hout.”

In 1878 worden het altaar en het priesterkoor geverfd. Vier jaar later schenkt de Goirkese kerk uit Tilburg een kruisweg. Die vervangt de oude staties.

Pastoor van den Tillaart zal zijn kerk nooit in zijn volle glorie zien. Hij overlijdt op 8 augustus 1892 en zal vanuit zijn graf achter de kerk hebben gezien hoe zijn opvolger, Jordanus van Krieken, de klus heeft afmaakt. Een jaar na het overlijden van pastoor van den Tillaart maakt Henri Geelen uit Roermond voor de prijs van fl. 1100,= twee nieuwe zijaltaren; een Maria- en een Jozefaltaar, beide gesierd met beelden. De altaren worden betaald uit de nalatenschap van de eerste pastoor. Aannemer H. Vereiken bouwt voor pastoor Van Krieken in 1893 naast de kerk een nieuwe pastorie. Het ontwerp is van architect Caspar Franssen.

Hij krijgt daarna ook de opdracht om een toren te ontwerpen. Die toren wordt in 1896 gerealiseerd.

In 1902 wordt aan de westzijde van de toren nog een doopkapel gebouwd. Hiermee is het gebouw, zoals het er nu staat, voltooid. Het interieur van de kerk wordt in de jaren daarna continue aangepast naar de wensen van de pastoor en onder invloed van de tijdgeest. Het interieur van nu lijkt niet meer op dat uit het begin van de twintigste eeuw. De in 1932 aangebrachte fresco's van de doop van Jezus in de Jordaan, de H. Lucia en H. Bernardus, hebben de veranderingen in de tijdgeest niet overleefd.

Theo Antonis

Gebruikte bronnen:

- Memoriale Ecclesia Bergeijk 't Loo
- Dagboeken P.N. Panken
- R. van Doorn, Een historische veldbrandoven

Foto's

- Parochiestempel 't Loo
- Schets veldoven naar animatie van 'Beleef mijngelderland'
- Het pellen van een veldoven; R. van Doorn
- De kerk van 't Loo op een oude ansichtkaart

NEMORIALE ECCLESIAE

Bergeijk 't Loo

Bl. 48 – 56: blanco

Bl. 62 – 76: blanco

Bl. 81 – 94: zijn uit het boek verwijderd

Bl. 97 – 98: zijn uit het boek verwijderd

Bl. 128 – 133: blanco

Bl. 139 – 143: blanco

Bl. 154 – 158: blanco

Bl. 160 – 180: blanco

Bl. 188 – 189: hiertussen zijn twee ongenummerde bladen verwijderd

Bij bl. 191 houdt de nummering op; er volgen nog 5 ongenummerde pagina's tekst en aan het einde nog een pagina met handtekening voor gezien door P. Manders

Verder nog een aantal losse blaadjes met diverse aantekeningen.

P. Aarts, Veldhoven, 19 febr. 2013

Inventarisatie door wijlen Piet Aarts van de pagina's in het Memorial van de kerk van 't Loo (al vele jaren bewaard door Heemkundekring Bergeijk)

TWEEDE WERELDOORLOG: HET LAG EVEN ANDERS

In 'de Keersopper' jrg.14 nr.55 september 2019 lees ik het artikel *De bevrijding van Bergeijk van dag tot dag*, geschreven door ons medelid Ad Tilborghs. Het betreft zes getypte velletjes, gevonden in een oud cursusboek van zijn oom Frans Tilborghs. Frans was een neef van mijn moeder, dus naaste familie.

In 'de Keersopper' vinden we de aantekeningen van Frans vanaf 2 september tot en met 12 oktober 1944 letterlijk weergegeven. De notities bestrijken de periode van ruim twee weken vóór tot en met een kleine drie weken na onze bevrijding (19 september). Deze weken heb ik natuurlijk van uur tot uur zelf meegemaakt en herinner me alles nog alsof het gisteren gebeurde.

Daarom vond ik het vreemd dat Frans Tilborghs (toen 32 jaar), die toen net thuis was in Bergeijk, schreef: "*17 Sept. Z(ondag). [...] Overall was materiële schade maar gelukkig geen slachtoffers. Mijn huis is ook zwaar gehavend, een voltreffer in het huis, drie vlak bij de voordeur en een achter bij de bijkeuken.*" Vreemd, want daar klopt helemaal niets van. 'Mijn huis' kan geen ander geweest zijn dan zijn ouderlijk huis, nu Burgemeester Magneestraat 15. Frans had geen eigen huis, dat heb ik nog zien bouwen (Dr. Rauppstraat 10). Dat zal klaar geweest zijn kort voor zijn trouwdatum op 18 juni 1946. Hij had daar een sigarenwinkel totdat hij in 1952 naar Geleen vertrok.

Als er al grote of zelfs maar kleine schade was geweest aan zijn ouderlijk huis, dan had ik dat zelf moeten zien. Niet één huis - in de toen nog Schoolstraat - was beschadigd. *Een voltreffer in het huis en drie vlak bij de voordeur en een achter bij de bijkeuken*, dat moet een verzinzel zijn. Ik heb het voor de zekerheid nog even nagevraagd aan drie personen die er even dichtbij woonden als ik. En dat was zo dichtbij, dat onze achtertuin zo goed als grensde aan de achtertuin van zijn ouders (Hein Tilborghs en Lieske Larmit alias Heinoom en tante Lieske).

Kort na het verschijnen van 'de Keersopper' nr. 55 heb ik hierover met Ad (mijn achterneef) gesproken. Maar hij kon geen verklaring geven voor wat

zijn oom Frans noemt ‘mijn eigen huis’. Frans was toen net terug uit Gilze-Rijen, waar hij vanaf 1943 werk vond bij het Distributiekantoor.

Wat ik me wel herinner is, wat Frans schrijft: *“In Bergeijk komen de granaten neer op de Lijnd richting Hofnar-sigarenfabriek.”* Ja, inderdaad, slechts één granaat veroorzaakte een flink gat in de voorgevel van het huis (de winkel) van Johanna Catharina Gijsbers (alias Hanneke van Zephrine) tegenover de voormalige Hofnar-fabriek (nu Eijkereind 12). Maar niemand raakte erbij gewond. Het huis dat aan de Lijnt zwaarder getroffen werd, en volgens Frans Tilborghs op 26 september werd gerepareerd, dat heb ik ook met eigen ogen gezien. Hier was wel sprake van grote schade. Het was echter een uitzondering en daarom een echte bezienswaardigheid.

Wat Frans bovenaan op zijn derde velletje schrijft: *“Tamelijk rustige nacht. Om kwart voor elf komen vele vliegtuigen over, op vele hoeken wordt reeds gebombardeerd. Twee vliegtuigen storten brandend omlaag, uit een toestel dat rechtsomkeert maakte, springen vijf parachutisten. Alles bij elkander is het een prachtig en een overmooi gezicht dat op en neer vliegen en met overal trossen zilverpapier in de lucht.”*

Ook dat klopt niet helemaal. Wel die twee vliegtuigen die brandend naar beneden kwamen en parachutisten die eruit sprongen. Dat heb ik ook zelf gezien, richting Luyksgestel/Lommel. Maar geen zilverpapier in de lucht. Dat gebeurde ’s nachts, als bommenwerpers richting Duitsland vlogen om radar te storen met de zogenaamde rouwbandjes. Overdag nooit gezien en heb toch duizenden vliegtuigen zien overkomen. Ook vlogen de vliegtuigen niet op en neer. Ze vlogen allemaal alleen dezelfde richting. Son waar de landingen van parachutisten en gliders moesten plaatsvinden.

Een kritische opmerking is ook op haar plaats met betrekking tot het artikel dat Ad Tilborghs schreef in ‘de Keersopper’ 56, in december 2019: *Een waarnemend burgemeester enz.* Op p. 24/25 Lees ik: *“De hoop op zijn terugkeer was zo levendig dat Poierré in mei 1945 een gewichtig comité instelde dat een grootse ontvangst van Magnée moest voorbereiden. De waarnemend burgemeester deed zelf een duit in het zakje met het maken van een welkomstlied van drie coupletten.”* Dat is te veel eer aan deze niet welkome waarnemend burgemeester. Nu citeer ik even mijn *Bergeijk in*

oorlogstijd 1939-1945 p. 232: Welnu, als knaap van elf jaar en leerling van de zesde klas van de lagere school Thomas van Aquino zou ik spoedig merken dat het comité niet stilgezeten had. Er waren al dichters aan het werk gezet om een feestlied te bedenken. Uit de brief van Poirrié aan meester Van Deijck van 6 juni, dus slechts één week na de oprichting van het comité, merken we dat de waarnemend burgemeester zelfs al een keuze heeft gemaakt: *“Uit de ingezonden liederen heb ik bijgaande als het meest toepasselijke meenen te moeten uitzoeken en wel om de volgende redenen”*. Die redenen vindt u desgewenst in mijn boek, maar hieruit is wel duidelijk dat Poirrié geen van die liederen zelf heeft gemaakt. Hij maakte een keuze. Zeer waarschijnlijk viel die op het lied uit de pen van meester Jan van Laarhoven, die al vaker dit soort gedichten en liederen had gemaakt. Dat feestlied, op de wijze van *Waar in 't bronsgroen eikenhout* heb ik nog mee ingestudeerd, ja, onder leiding van meester Van Laarhoven. Deze kapittelstokjes zijn puur en alleen bedoeld om de oorlogsgeschiedenis van Bergeijk recht te doen, daar waar ze anders door onjuiste publicatie op bijzonderheden een eigen leven zou gaan leiden.

Johan Biemans

Naschrift redactie:

Het mag duidelijk zijn dat oom Frans niet de pretentie heeft gehad als amateurhistoricus geschiedenis te schrijven. Wat hij wel wilde, kunnen we hem helaas niet meer vragen. Waarschijnlijk ging het hem om een levendige impressie van wat de inwoners van Bergeijk in deze spannende dagen zoal voor de kiezen kregen. Dat hij daarbij enige creativiteit met betrekking tot de feiten en feitjes aan de dag legde, zij hem vergeven. Hij liep trouwens niet te koop met zijn pennenvrucht, maar bewaarde haar voor zichzelf. Onze redactie vond het verhaal niettemin beeldend en interessant genoeg om het aan de vergetelheid te ontrukken. En gelukkig is daar dan altijd nog Johan Biemans om met zijn ‘kapittelstokjes’ het kaf van het koren te scheiden teneinde toekomstige dwalingen in de kiem te smoren.

EEN SCHUILPLAATS VOOR ONDERDUIKERS

In 'de Keersopper' vertelt Ad Tilborghs over verbazend veel onderduikers in Bergeijk. Wat niet bekend is en ook niet eerder gepubliceerd, is dat er nog een van hun vele schuilplaatsen op Bergeijks grondgebied bewaard is. Vandaar deze primeur voor 'de Keersopper'.

De enige schuilplaats voor zover bekend, die we nu nog kunnen bezichtigen, ligt verscholen in een bosgebied nabij de Boevenheuvel. De afmetingen waren oorspronkelijk ongeveer twee meter breed, tien meter lang en twee meter diep. Ze lag op een strategisch punt van ongeveer tien meter diep in het dennenbos, grenzend aan een akker, zodat men richting de Boevenheuvel (west) goed uitzicht had, mocht er onraad zijn.

Dan kon men altijd verder de bossen in vluchten, richting Walik. Ongeveer 25 meter oostelijker in dit bosperceel bevindt zich nog een kuil, wat kleiner van formaat, die waarschijnlijk gediend heeft om voedselvoorraad te bergen. De exacte coördinaten van de eigenlijke 'schuilkelder', waarvan bijgevoegde recente foto, zijn: 51°20'42" N – 5°21'7" O voor de grote kuil, en 51°20'45"N – 5°21'8" O kleine kuil. Riethoven N. Br. 30 m. hoog. Zo te zien wordt deze historische schuilkelder tegenwoordig gebruikt als onderdeel voor motorsport? Misschien toch de moeite waard er nog eens op een andere manier aandacht aan te besteden.

Johan Biemans

*Jan van Eyck
werd geboren
in Maaseik ?
in Arendonk ?
of in Bergeijk ?*

IN DIT NUMMER

Veelzijdig en kleurrijk

Cas van Houtert

pag. 1

Was Jan van Eyck mogelijk een Bergeijkenaar?

Martien Veekens

pag. 3

Metselteuten

Ad Tilborghs

pag. 10

Balken met kerkhistorische betekenis

Johan Biemans

pag. 14

De bouw van een ‘nieuwe’ kerk op ’t Loo

Theo Antonis

pag. 18

Tweede Wereldoorlog: Het lag even anders

John Biemans

pag. 24

Een schuilplaats voor onderduikers

Johan Biemans

pag. 27

Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl
*Cas van Houtert, Jaap Bussing, Ad Tilborghs en
Martien Veekens (tevens vormgeving en productie
in samenwerking met Cees van Thoor)*

Gratis voor leden van de Heemkundekring Bergeijk

Losse nummers: €4,00 per stuk

ISSN: 2213-820X